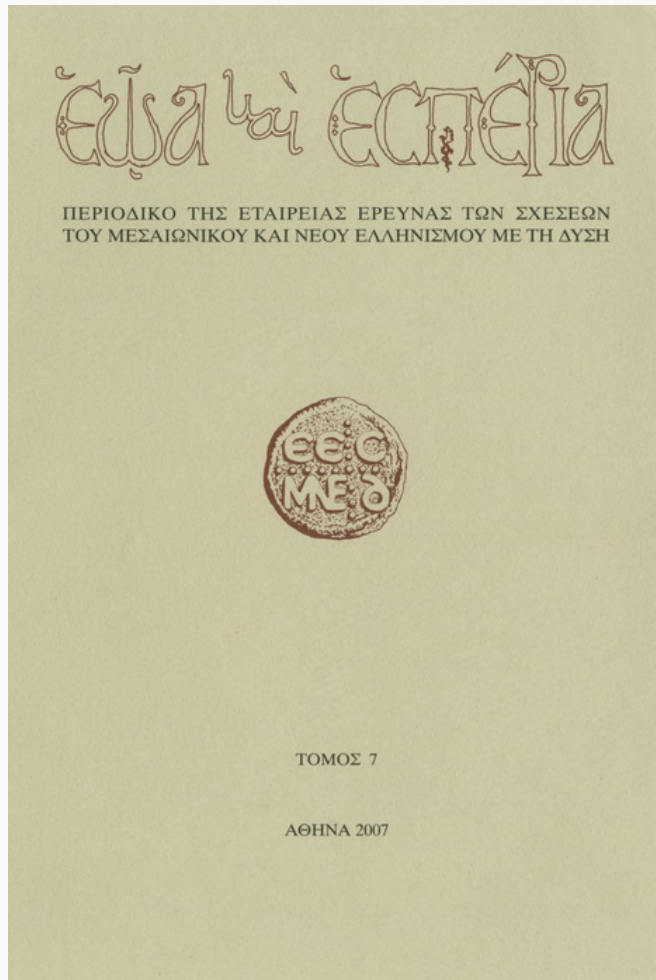

Eoa kai Esperia

Vol 7 (2007)

Ο ΑΝΤΟΝΙ ΡΥΒΙÓ Ι ΛΛΥΧ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ
ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ

ΜΑΡΙΑ ΝΤΟΥΡΟΥ-ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/eaesperia.84](https://doi.org/10.12681/eaesperia.84)

To cite this article:

ΝΤΟΥΡΟΥ-ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (2007). Ο ΑΝΤΟΝΙ ΡΥΒΙÓ Ι ΛΛΥΧ ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ. *Eoa Kai Esperia*, 7, 129-135.

<https://doi.org/10.12681/eaesperia.84>

**Ο ANTONI RUBIÓ I LLUCH ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΣ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ***

Ο Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), γιος του καταλανού ποιητή Joachim Rubió i Ors, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης και το 1885 ανέλαβε την έδρα της ισπανικής λογοτεχνίας. Υπήρξε διευθυντής του Ινστιτούτου Καταλανικών Σπουδών στη Βαρκελώνη και αποτελεί τον βασικό ερευνητή που ασχολήθηκε με τη μελέτη των Καταλανών στην Ελλάδα τον 14ο αιώνα, ενώ οι εργασίες του αποτελούν το σημείο αναφοράς για όλους τους νεότερους ερευνητές του γνωστικού αυτού αντικειμένου. Το μνημειώδες έργο του «*Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*» εξεδόθη ολοκληρωμένο μετά τον θάνατό του από τον γιο και διάδοχό του στο Ινστιτούτο, Jordi (Γεώργιο) Rubió, ο οποίος επιμελήθηκε την έκδοση το 1947.

Αφετηρία και έναυσμα για την ενασχόληση του Rubió με τους Καταλανούς στην Ελλάδα υπήρξε η μελέτη του Επαμεινώνδα Σταματιάδη για τους «Καταλανούς εν τῇ Ἀνατολῇ», που εξεδόθη στην Αθήνα το 1869 και αφορούσε την καταλανική εκστρατεία στην Ανατολή. Ο Rubió εντυπωσιάστηκε από την εργασία του Σταματιάδη και τη μετέφρασε στα καταλανικά. Έκτοτε αφιέρωσε τη ζωή του στην καταλανική περίοδο της Ελλάδας. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Rubió στην εισαγωγή των *Diplomatari*, γραμμένη το 1936, το ενδιαφέρον του για τους Καταλανούς ενισχύθηκε με τη μελέτη εργασιών του γνωστού μεσαιωνολόγου K. Hopf, όπως «*De historiae ducatus Atheniensis fontibus*» (Βόννη 1852) και άλλων. Κατά την περίοδο 1879-1884 ο Rubió ασχολήθηκε συστηματικά με τη μελέτη των βυζαντινών πηγών της εποχής που τον ενδιέφερε, όπως του έργου του Γεώργιου Παχυμέρη, του Νικηφόρου Γρηγορά και του Γεώργιου Φραντζή. Ιδιαίτερα με τον Παχυμέρη ασχολήθηκε σε όσφιμες εργασίες του, όπως «*Pachimeres i Muntaner*» (1927) και «*Roger de Flor en la historia de Pachimeres*».

Παθιασμένος ερευνητής και ελληνολάτρης έτρεφε έντονα πατριωτικά αισθήματα για την Καταλονία, όπως προκύπτει από την εργασία του για

* Συμμετοχή σε Στρογγυλή Τράπεζα με την ευκαιρία εκδήλωσης αφιερωμένης στην 150ή επέτειο από τη γέννηση του Antoni Rubió i Lluch, Αθήνα 3 Νοεμβρίου 2006.

τον σενεσάλο της Καταλωνίας, «D. Guillermo Ramon de Moncada» (1886), και τις πρώτες μελέτες του, συγκεκριμένα τη διδακτορική του διατριβή, «Estudio critico-bibliografico sobre Anacreonte» (1879), 170 σελίδων που αφορούσε τον Ανακρέοντα (λυρικό ποιητή της Ιωνίας του βου αιώνα π.Χ., του οποίου το έργο επηρέασε τους λογίους της Αναγέννησης) και τις επιρροές του στη νεότερη λογοτεχνία. Επίσης η εργασία του για τον Παχυμέρη και τον Muntaner είναι μια συγκριτική μελέτη για τις διαφορετικές κουλτούρες.

Το 1884 ξεκίνησε την έρευνα στο Αρχείο του Αραγωνικού Στέμματος στη Βαρκελώνη και ιδιαίτερα βοηθητικό ήταν το χρονικό του Στέμματος της Αραγωνίας που είχε γράψει ο Jeronimo Zurita (1512-1580), το οποίο αναφερόταν ειδικά στα έγγραφα για την ιστορία των δουκάτων των Αθηνών και της Νέας Πάτρας μετά το 1380 και την εισβολή των Ναβαρραίων. Τα αποτελέσματα των πρώτων ερευνών του Rubió στο Αρχείο του Αραγωνικού Στέμματος δημοσιεύθηκαν το 1886 στη μελέτη για τους Ναβαρραίους στην Ελλάδα και το καταλανικό δουκάτο των Αθηνών. «Los Navarros en Grecia y el ducado catalan de Atenas en la epoca de su invasion» (Barcelona 1886) είναι μια μονογραφία 280 σελίδων για την κυριαρχία των Ναβαρραίων στο δουκάτο των Αθηνών και στην Πελοπόννησο, που στηρίζεται σε ανεκδοτα έγγραφα από τα αρχεία της Pablona και της Βαρκελώνης (Corona de Aragon), όπως και το «La expedicion y dominacion de los Catalanos» (1883), 125 σελίδων.

Ο Rubió ενδιαφερόταν να ασχοληθεί με όλη την περίοδο της καταλανοκρατίας από τον Ιάκωβο Β΄ ως τον θάνατο του Μαρτίνου Α΄, όταν διακόπησαν οι σχέσεις του Αραγωνικού Στέμματος με τους Καταλανούς της Ελλάδας. Με τη συνεργασία του Φερδινάνδου Γρηγορόβιου, του Σπυρίδωνα Λάμπρου και του Σικελού Bozzo αποφασίσθηκε να εκδοθεί μια συλλογή εγγράφων για τη μεσαιωνική Αθήνα. Ο Rubió αναγνώριζε ότι το έργο του δεν θα ολοκληρωνόταν αν δεν συμπληρωνόταν με έρευνα στα αρχεία του Βατικανού, της Βενετίας, του Παλέρμο, της Νεάπολης, του Μιλάνου και της Φλωρεντίας, τα οποία επισκέφθηκε το 1896 και όπου εργάστηκε επί μακρόν. Ο Rubió είχε σχεδιάσει το σώμα των εγγράφων που είχε συγκεντρώσει στο αρχείο της Βαρκελώνης και στα ιταλικά αρχεία του Παλέρμο, του Βατικανού και της Βενετίας αλλά δεν πρόλαβε να δει το έργο του ολοκληρωμένο. Όσον αφορά τη γλώσσα των 717 εγγράφων που περιελήφθησαν στην έκδοση των *Diplomatari*, τα περισσότερα ήταν στα λατινικά (478) και στα καταλανικά (220), ενώ ελάχιστα στα ελληνικά (4), στα αραγωνικά (10) και στα γαλλικά (2). Άξιος προσοχής είναι ο μεγάλος αριθμός των καταλανικών εγγράφων, ενδεικτικός της διάδοσης της γλώσσας αυτής. Ως γνωστόν, το καταλανικό δουκάτο των Αθηνών εξαρτιόταν από τη Σικελία ως το

1377 και από την Αραγωνία στη συνέχεια. Μέχρι το 1355 δεν υπήρχαν συστηματικά χρονολογημένα έγγραφα για το δουκάτο στο Παλέρμο, μόνο μεμονωμένα στη Βενετία, στη Ρώμη και στη Νεάπολη. Επομένως, έχουμε διαφορετικές πηγές, όπως τα αρχεία της Αραγωνίας, του Παλέρμο, του Βατικανού, -σημαντικά λόγω της εχθρότητας της παπικής εκκλησίας προς τους εισβολείς στο δουκάτο των Αθηνών-, και της Βενετίας, η οποία λόγω της επιδέξιας διπλωματίας της εξασφάλισε την κυριαρχία της στην Εύβοια και εμπόδισε τους Καταλανούς να γίνουν ναυτική δύναμη. Από το 1355 έως το 1377 κυριότερη πηγή είναι το αρχείο του Παλέρμο, ενώ από το 1377 ως το 1394, όταν το δουκάτο περιήλθε στο βασίλειο της Αραγωνίας, το αρχείο της Βαρκελώνης μάς βοηθά να παρακολουθήσουμε την ιστορία των σχέσεων των ηγεμόνων της Αραγωνίας με την κομπανία των Καταλανών του δουκάτου. Το τελευταίο πλήγμα για το δουκάτο ήλθε από τον Νέριο Acciaiuoli το 1388, όταν, αφού κατέκτησε την Αθήνα, έλαβε από τον βασιλέα Λαδίσλαο τον τίτλο του δούκα των Αθηνών το 1394. Η μελέτη του Rubió «*De l'eroica en que los Catalans perderen Athenes*» (1892), είναι συνοπτική αλλά σημαντική για την απώλεια του δουκάτου από τους Φλωρεντινούς. Επίσης, στοιχεία για τους τελευταίους Καταλανούς (τους Caurena στην Αίγινα, που διατηρήθηκαν ως το 1451) μας δίνει το αραγωνικό αρχείο.

Ο Rubió επισκέφθηκε για πρώτη φορά την Ελλάδα το 1895 και κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών συνδέθηκε φιλικά και εξοικειώθηκε με την εργογραφία συγχρόνων Ελλήνων λογίων, όπως ο Σπ. Λάμπρος, ο Νικ. Πολίτης, ο Αντ. Μηλιαράκης, ο Δημ. Καμπούρογλου, ο Γεώργ. Δροσίνης, ο Κων. Χρηστομάνος κ.ά., εμπλουτίζοντας έτσι τις γνώσεις του για τον ελληνικό χώρο. Όπως προκύπτει, ο ιστορικός είχε βαθιά γνώση των βυζαντινών πηγών αλλά και της νέας ελληνικής, ενώ είχε προβεί σε μετάφραση πολλών λογοτεχνικών κειμένων, του Βικέλα, του Βιζυηνού, του Δροσίνη και του Εφταλιώτη, όπως και σε συγγραφική δοκιμίων για το ελληνικό μυθιστόρημα. Να αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένους τίτλους εργασιών του, όπως το «*Breus observacions sobre la moderna novela grega*» και το «*Novelas griegas por D. Vikelas, G. Vizyenos, G. Drosinis, C. Palamas, Arg. Eftaliotis*» (1893).

Οι περισσότερες εργασίες του Rubió αφορούν την εξστρατεία των Καταλανών και την κατάκτηση των Αθηνών, την κομπανία των Ναβαρραίων, αλλά και τον πολιτισμό των Καταλανών, την κατάσταση των Ελλήνων και τα καταλανικά φρούρια. Και εδώ ενδεικτικά ας μου επιτραπεί να αναφέρω ορισμένους τίτλους σχετικούς με τα προηγούμενα, όπως «*La expedicion y Atenes en temps dels Catalans*» (1907), «*Los Catalanos en Grecia*» (1927), «*La compagnie catalane sous Thibaut de Chepoy*» (trad. 1955), «Περί της καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Καταλανῶν καὶ τοῦ Ἀθηναίου Δημητρίου Ρέντη» (μετάφρ. 1928), «Ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ γλῶσσα τῶν Καταλανῶν»

(μετάφρ. 1900), «Περί Καταλανικῶν φρουρίων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος» (100 σελ., μετάφρ. 1912), «La poblacio dela Grecia Catalana» (1933). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μελέτες αυτές δίνουν στοιχεία για τον πύργο των Θηβῶν και για τα κάστρα της Λιβαδειάς, της Λαμίας (Ζητούνη, Citò), της Υπάτης (Νέα Πάτρα), των Σαλώνων κ.ά., αλλά και για τις επιβιώσεις και επιρροές του καταλανικού πολιτισμού στην ελληνική παράδοση και λογοτεχνία, ενώ αποτελούν βασικά εργαλεία που στηρίζουν τη σύγχρονη έρευνα.

Ο Rubió προσπάθησε, ανατρέχοντας στα έγγραφα, να σταχυολογήσει αποσπάσματα ενδεικτικά της πολιτιστικής συμβολής των Καταλανών και να μειώσει την πολύ αρνητική εντύπωση που υπήρχε για αυτούς. Πρώτη μαρτυρία για τη χρήση της καταλανικής γλώσσας απαντάται σε έγγραφο του 1368 (*in vulgari Catalano ydiomate*) και σε έγγραφο του 1372 (*vulgari catalanorum secundum usum et mores civitatis eisdem*). Τα καταλανικά ήταν διαδεδομένα στους κατοίκους και χρησιμοποιούνταν στην επικύρωση των εγγράφων. Όπως διαπιστώνεται από τα έγγραφα, οι Έλληνες δεν ανέρχονταν σε κανένα αξίωμα εκτός από αυτό του συμβολαιογράφου (*scribano*), που γνώριζε τα καταλανικά. Σε έγγραφο του 1380 αναφέρονται πληρεξούσιοι των Σαλώνων, της Θήβας και της Λιβαδειάς να απευθύνονται στον Πέτρο Δ' στα καταλανικά, όπως και ο δούκας των Αθηνών στους Φράγκους και στους Αλβανούς της περιοχής του. Επίσης ο Gualterio de Brienne, που έφερε τον κενό τίτλο του φράγκου δούκα των Αθηνών, ήταν συμπαθής στους Καταλανούς, διότι γνώριζε τη γλώσσα τους, εφόσον, κατά τον χρονικογράφο Ramon Muntaner, είχε ανατραφεί στη Σικελία. Παρόλα αυτά, ο Lluch δεν πίστευε ότι η καταλανική επηρέασε την ελληνική γλώσσα της εποχής, ούτε ότι στοιχεία της επέζησαν στην καθημερινή γλώσσα. Στη μνήμη του ελληνικού λαού όμως, ιδιαίτερα στην έμμετρη και πεζή λαϊκή παράδοση, έχει αφήσει κατάλοιπα η καταλανική περίοδος για τη βιαιότητά της, ενώ πολύ αρνητική γνώμη εκφράζουν βυζαντινοί και λατίνοι συγγραφείς, όπως ο πατριάρχης Κωνσταντινούπολης Αθανάσιος Α' ή ο φλωρεντίνος G. Villani ως και ο καταλανός Ramon Muntaner αναφέρεται στο πολύ χαμηλό τους επίπεδο). Παρόλα αυτά, ο Lluch είχε συγκεντρώσει στοιχεία που έδειχναν ότι οι καταλανοί ηγεμόνες γνώριζαν και εκτιμούσαν τον ελληνικό πολιτισμό. Έτσι, ο Πέτρος Δ' με έγγραφο το 1380 παραχώρησε φρουρά στην Αθήνα για την υπεράσπιση της Ακρόπολης «του πλουσιότερου από τα υπάρχοντα κοσμήματα στον κόσμο και όλοι οι χριστιανοί ηγεμόνες αν συναθροίζονταν δεν θα μπορούσαν να κατασκευάσουν παρόμοιο», ενώ με έγγραφο το 1384 ο Ιωάννης της Αραγωνίας, γιος του Πέτρου Δ', απηύθυνε αίτημα προς τον μεγάλο μάγιστρο των Ιωαννιτών, Ιωάννη Ferrandez de Heredia, «να του στείλει όσα γεράκια της Ρωμανίας και κυνηγητικά σκυλιά της Τουρκίας μπορούσε να βρεί, όπως και βιβλία του έλληνα φιλοσόφου Τρόγου Πομπηίου

που τα είχε μεταφράσει από τα ελληνικά στα καταλανικά».

Περίπου 40 μελέτες του καταλανού ιστορικού αφορούν την περίοδο της καταλανοκρατίας στην Ελλάδα, κυρίως για το δουκάτο των Αθηνών, για τις οποίες είχε διαθέσει μακρόχρονες ερευνητικές προσπάθειες, ενώ δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει μια γενική ιστορία της καταλανικής Ελλάδας.

Έχουμε την εξαιρετική τύχη να βρισκείται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη σημαντικός αριθμός (περίπου 20) αυτών των εργασιών. Το έργο του Rubió θα μπορούσε να διαιρεθεί σε λογοτεχνικό και σε καθαυτό ιστορικό, το οποίο είναι πολύ σημαντικό και πρωτοποριακό για την καταλανική περίοδο της Ελλάδας. Όπως προκύπτει από τις ιστορικές μελέτες του, που στηρίζονται σε αρχαιολογική έρευνα και δίνουν πρωτογενές υλικό στους νεότερους μελετητές, συνέβαλε ουσιαστικά ώστε να ανοίξουν νέοι ερευνητικοί δρόμοι. Το πολυσχιδές έργο του έχει χρησιμοποιηθεί από πολλούς ερευνητές και έχει διαφωτίσει πολλές πτυχές της καταλανικής παρουσίας στον ελληνικό χώρο, παρέχοντας χρήσιμες πληροφορίες για την ιστορική, τη λαογραφική και την αρχαιολογική προσέγγιση της περιόδου των Καταλανών.

Δεν θα παραλείψω να αναφερθώ σε γνωστούς μεσαιωνολόγους που εκτίμησαν και αξιολόγησαν το έργο του, όπως ο Α.Α. Vasiliev στη «Βυζαντινή Ιστορία» του, που αναφέρει τη συμβολή του Lluch λόγω των εγγράφων από το αραγωνικό αρχείο που έφερε στο φως, ενώ ο Jean Longnon στη συνοπτική αλλά περιεκτική μελέτη του για την «Domination catalane en Grece» (που είχε δημοσιευθεί στο *Journal des Savants* το 1951, σ. 107-121) είχε παρουσιάσει το σημαντικότερο έργο του, τα *Diplomatari*. Επίσης, ο ειδικός για το καταλανικό δουκάτο Kenneth Setton, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Columbia, αναφέρει ότι η σημαντικότερη συμβολή στην ιστορία των Καταλανών στην Ελλάδα ήταν οι περίπου 40 μελέτες του Rubió. Από τους νεότερους ερευνητές, ο Eusebi Ayensa i Prat έχει ιδιαίτερα ασχοληθεί με το έργο, κυρίως το λαογραφικό, του Rubió «El record dels Catalans en la tradició popular, historica i literaria de Grecia» (1926), το οποίο αποτελεί ένα βασικό έργο που στηρίζεται στη συνολική του αρχαιολογική έρευνα και αφορά την επιρροή των Καταλανών στην ελληνική παράδοση, λογοτεχνία και ιστοριογραφία. Επίσης, έχει εκδόσει αλληλογραφία του Rubió με έλληνες λογίους, ενώ έχει συγκεντρώσει φράσεις της δημώδους ποίησης που γίνεται αναφορά στους Καταλανούς στο «Baladas griegas. Estudio formal, tematico y comparativo» (2000). Όσοι ασχολούνται με την καταλανική περίοδο έχουν χρησιμοποιήσει το μνημειώδες έργο των *Diplomatari*, εφόσον δεν υπάρχουν άλλα δημοσιευμένα έγγραφα σχετικά με το καταλανικό δουκάτο. Οπωσδήποτε, όμως, ο πλούτος του αραγωνικού αρχείου στη Βαρκελώνη, αν αναλυθεί, θα διαφωτίσει σφαιρικά την παρουσία των Καταλανών στον ελληνικό χώρο και ήδη νέοι ερευνητές, όπως ο Daniel Duran i Duelt, έχουν

προχωρήσει στην έκδοση σημαντικού όγκου του ανέκδοτου πρωτογενούς υλικού.

Ελπίζω ότι νεότεροι ιστορικοί με συλλογική προσπάθεια θα αξιοποιήσουν το ήδη δημοσιευμένο αλλά και το διάσπαρτο ανέκδοτο αρχειακό υλικό για την ιστορική αυτήν περίοδο, ολοκληρώνοντας το έργο που με τόσο κόπο ξεκίνησε ο Rubió.

SUMMARY**THE CONTRIBUTION OF ANTONI RUBIÓ I LLUCH IN THE STUDY
OF THE CATALANS IN GREECE DURING THE 14TH CENTURY**

Antoni Rubió i Lluch (1856-1937) was professor in the University of Barcelona and founder of the Institute of Catalan Studies. He had devoted his life collecting material about the Catalans in Greece in the 14th century and he has published several books and articles. His fundamental work was the «Diplomatari del Orient català», based on research on the Archives of Barcelona, Venice, Vatican and Palermo, which sheds light on the Catalan period of Athens and its relations with the Kingdom of Aragon. His work is very useful for scholars or anyone who wants to enrich his knowledge in this area. Furthermore he has translated Greek literature and his correspondence with the authors is an important source of knowledge on that period.

MARIA DOUROU-ELIOPOULOU